

per tots els escriptors no merament costumistes o envilitats, en els quals tinc anotats una bona dotzena d'exemples de l'ús correcte de *allavores*, *aleshores* i fins *llavors* en els anys 1925-38 i després; *allavors* ha restat popular i fins rústic a tot el Nord del País (allà mateix on es diu *anar-bi*, i fins *aquest*), com observava Carles Salvador («El Camí», 30-IX-1933). Fins MGadea, tan dialectant, si bé usava de vegades el lamentable intrús, també se servia, ja que no dels correctes *llavors* etc., almenys: «totes les paraules --- y refranys usats *llavóns* pel pòble», «el Musèu se creà en 1849 --- portant dende *llavóns* son nòm», «que el paltròt de Ruçafa --- se rifara --- y així seguix fent-se dende *llavóns*», «les formes --- de Lluchent --- traslladades --- a Daròca --- en qual Església colegiata es veneren dende *llavóns*», *T. del Xè* I, 17, 314, 321; III, 56. Del cat. occidental pirinenc em limito a espigolar *anzóns* de la Vall de Cardós (Lladorre, 1934) i *anzórens* a Sarroca de Bellera (Violant, 1938).

Quant a la llengua literària central, inútil entrar en detalls, tan coneguts i més propis d'altres llibres que d'aquest: *llavors* i *aleshores*, no sense reconèixer alguna tolerància a l'ús de *llavores*. Aquest l'emprava, per exemple, el B. de Maldà («plovant *llavores* bé» etc.); després ja poc, si no és en poesia: en l'esborrall de 1867 de l'*Atlàntida*: «Y a cada passa feras veure li apar *llavoras*, / que ungletejan y roncan a estols al seu entorn, / assí y allà badant-li sas barras trinxadoras, / cada punt abrandadas com la boca d'un forn» (VI, 68a); i segurament el desig d'evitar aquesta forma, no fou estrany al canvi donat a tota l'estrofa (val a dir millorant-la també en coses de més altura literària): «y monstres afigura *llavors* més espantables / --- / --- badant insondeables / ---».

En *Les Presons Imaginàries*, Coromines posava ja ben sovint *aleshores* en el primer autògraf, però també moltes vegades *allavores*, el qual apareix canviat quasi pertot en *aleshores* en la primera edició: «les pobres bestioles van ajeure's boi mortes de candiment i de dolor; *allavores* els llops van pujar al corral, van escandallar un altre be, i van arraulir-lo a baix a la cova ben de pressa» (VIII, 74): en aquest cas el mateix escriptor ho canvià ja damunt l'autògraf en *aleshores*; en d'altres la correcció d'*allavores* en *aleshores* no figura en l'autògraf però la degué fer ell sobre proves.

Entre les llengües romàniques només el portuguès i el castellà han mantingut el mot llatí *TŪNC*, que expressava aquesta noció (*entom*, *-ão*, *entonces*); les quatre del centre la reemplaçaren per combinacions a base de *HORA* i del demostratiu *ILLA* 'aquella'. En italià tant *allora*, més planer, com la variant *allor*, són constants des dels orígens literaris, apareixent tots dos en massa en Dante, Petrarca etc.: en l'obra del Petrarca es compten una cinquantena de casos d'aquell, i uns 30 o 40 d'aquest, uns i altres assegurats pel metre i moltes rimes (segons la *Concordanza* de Mac Kenzie, p. 14); en la *Commedia* trobem, per exemple, «io mi fora / già manifesto, s'io non fosse atteso / ad altra novità ch'apparse *allora*: / che per lo mezzo del cam-

mino acceso / venne gente ---» (*Purg.* XXVI, 27), i altres tres casos d'*allora*, en rima, junt amb una munió de *allor* ---, *allorchè*. En francès el tipus *lors*, ben pròxim al nostre més literari, predomina des dels orígens, princ. S. XII, fins a la llengua clàssica (La Fontaine, Bossuet), en què se li superposa *alors*.

És difícil assegurar si en la *a-* de l'it. *allora* i del fr. mod. *alors* hi ha un prefix afegit a la forma amb afèresi de la síl·laba inicial de *ILLAS*, o si és continuació d'aquesta: ni es pot assegurar ni té gaire interès històrico-etimològic; les aparences són que, com en català i occità, hi hagué afèresi en francès, i no n'hi hagué en italià (al capdavant una i altra cosa també foren possibles ací i allà, vist que la *l-* inicial es duplica en la pronunciació normal italiana en grups com *a luoghi* etc.). Altres variants hi hagué en francès antic, però molt menys difoses: *lor* sense *-s* en un parell de textos normando-picards de c. 1200, *lores* en tres o quatre del NE. o de l'E., en el S. XIII: tot això molt minoritari (*FEW* IV, 475a). En aquestes llengües el triomf de les combinacions amb *HORA* és si fa no fa tan complet com en català (car tampoc en elles no mancà del tot la perpetuació de *DUNC*, amb sentit temporal com el tingué altre temps el nostre *DONCS* i la forma transaccional *lla-doncs*, però també allà això fou aviat submergit en la llengua comuna).

En llengua d'oc molt menys. El que allà es troba és sobretot *lavetz* o *alavetz*, que no contenen *HORA* sinó *VICEM* 'vegada': *ILLA VICE* 'aquell cop, aquella volta'. Amb aquest mot topeu, gairebé en tota la línia, des que travessem la nostra frontera Nord: ja a la Vall d'Aran *alabéts* i així també en l'Alt Llenguadoc, almenys fins al Carcí, a Tolosa (*TdF*) i a Castelnaud d'Arri (cita allà del felibre Fourès), i és general en tot el gascò pirinenc fins al bearn. *la(s)bet*s (sense altra excepció que el curiós *ichabets* *IPSA VICE*, de l'Alt Lavedà i Azun, Rohlf, *Le Gc.*, p. 197, que al capdavant és quasi el mateix); i això és ja ben antic, car s'han trobat exemples d'*alavetz* en un parell de textos i de *lavetz* en altres quatre, tots del S. XIII (o XIV) i provinents del Llenguadoc meridional o central (*PSW* VIII, 715-6, sense comptar algun de Rayn. v, 530b).

Però també hi ha una bona part dels Països d'Occi on s'usen formes semblants a la catalana i francesa: avui en el Roine (*alor*), els Alps (*alouro*), i *lors* o *lor* en felibres més septentrionals (Jasmin, Trussy); antigament *laor* (rimant adés en *-or* adés en *-ór*) molt usat per Guilhem de Tudela, llenguadocià del Nord (quatre casos en *PSW* IV, 321-2), un de *lors* i un parell de *loras* en la *Crozada* tolosana i en dos poetes tardans (S. XIV, i de cap a la mateixa zona *PSW* IV, 439) i un de *laboras* en un text didàctic de c. al S. XIII (Rayn. III, 541a), sense comptar *lor* en el *Girart de Rossilhon* (delfinès quasi francès, fi S. XII, O, v. 7655, Appel, *Cbr.*, 1386). En conclusió: el tipus *lors/lor(a)s/laors* formava una àrea indiscontinua des del Pas de Calais fins a Marsella i fins a Tortosa almenys, a través de la meitat N-NE-E. del domini occità.

Les formes sense vocal final ens empenyen resolta-